

ISSN: 3041-1807

ТОМ 2, № 1, 2025

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

VOL. 2, № 1, 2025

CURRENT PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT



ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Том 2, № 1, 2025

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

**CURRENT PROBLEMS
OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

Vol. 2, № 1, 2025

*Засновник, редакція та видавець:
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
Рік заснування: 2024
Періодичність: щомісячно*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук
(категорія «Б», наказ Міністерства освіти і науки України від 24.02.2025 № 349).
Спеціальності: C1 Економіка, C3 Міжнародні відносини, D1 Облік і оподаткування,
D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок,
D3 Менеджмент, D5 Маркетинг*

*Рекомендовано до видавництва Вченою радою
Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
(протокол № 9 від 15 квітня 2025 року)*

*Founder, Editorial and Publisher:
Centr for Sustainable Development
Year of foundation: 2024
Frequency: monthly*

*Recommended for publication by the Academic Council
of Centr for Sustainable Development
(Minutes № 9 of April 15, 2025)*

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій. У відповідності до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

The journal publishes scientific articles on topical issues of modern science.

The materials are published in the original language in the author's edition.

The editors do not always share the opinions and views of the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of facts, names, place names, quotations, figures and other information. In accordance with the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», when using the scientific ideas and materials of this collection, references to the authors and publications are mandatory.

© Автори статей, 2025

© Науковий журнал «Актуальні проблеми сталого розвитку», 2025

© Authors of articles, 2025

© Journal «Current Problems of Sustainable Development», 2025

Актуальні проблеми сталого розвитку

Том 2, № 1 / 2025

Зміст

Зось–Кіор М. В., Гнатенко І. А., Овсянніков І. А., Зайцев М. Є. МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ, ОРІЄНТОВАНОГО НА ЛІДЕРСТВО.....	7
Козирєв О. О., Брикар О. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ВАРТІСНООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ.....	14
Михаць А. Р., Михаць С. Р., Гринів Н. Т., Гринів Т. Т. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛАНЦЮГА ПОСТАВОК: ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	22
Овруцький Б. О., Мантур-Чубата О. С., Кобець Д. Л. ВПРОВАДЖЕННЯ ТІМБІЛДІНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ.....	31
Сантоцький Д. В., Демченко О. Ю., Кириленко П. В., Сантоцький М. В., Погорілий В. С. ПРОГНОЗУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ.....	43
Мудрик С. О. ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДИСТРИБ'ЮТОРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	51
Маслак Н. Г., Маслак О. М., Смірнова О. М. ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ.....	60
Федірець О. В., Жам О. Ю., Білик О. А., Бубко В. Г. ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСОВИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ БІЗНЕСОМ ТА ПЛАНУВАННЯ СТАРТАП ПРОЄКТІВ: ВІД LEAN STARTUP ДО AGILE MANAGEMENT.....	70
Равлюк І. В. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	78
Білик І. І., Гелей Ю.-О. І., Боліщук Р. А. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА DIGITAL-МАРКЕТИНГ У 2025.....	91
Гринів Н. Т., Лісовська Л. С. ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ МАРКЕТПЛЕЙСІВ.....	96
Баган Н. В., Дамаскін В. С., Недоступ Д. М., Швець К. В. СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСОВИКОРИСТАННЯ АДАПТИВНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ.....	102
Воронянський О. В. ДИНАМІКА ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЇЇ СУБ'ЄКТІВ.....	109

конкурентоспроможності агропереробної промисловості України. *Вісник Полтавського державного аграрного університету (Серія «Економіка, управління та фінанси»)*. 2024. Випуск 2. С. 67-73.

6. Терещенко І.О., Буряк О.М. Оцінка та удосконалення маркетингової збутової політики підприємств аграрної сфери. *Вісник Полтавського державного аграрного університету (Серія «Економіка, управління та фінанси»)*. 2024. Випуск 1. С. 28-35.

7. Bahan N. Economic, social and environmental features of use land resources in Ukraine and world. *Green, Blue&Digital Economy Journal*. Vol. 2 No. 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2021. P. 10–16.

8. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. pp. 129-135.

9. Kulinich T., Berezina L., Bahan N., Vashchenko I., Huriievskia V. Application of project management: lean technologies and saving manufacturing (aspects of management and public administration). *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. VOL.21 No.5. 2021. P. 57–68.

10. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. pp. 12–19.

References

1. Bagan N. V. Formation and efficiency of resource use of agricultural enterprises. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 “Economics”. Poltava State Agrarian University, Poltava, 2021. S. 275.

2. Volkova N. V., Kipyatkov V. S. Management strategies of agricultural enterprises as a tool for achieving competitive advantages in the market. *Bulletin of Poltava State Agrarian University (Series “Economics, Management and Finance”)*. 2024. Vol. 2. ss. 44-51.

3. Zhovnir V. I., Ishcheykin T. Ye., Orlyuk I. M. Innovation management as a factor of competitive advantages of an enterprise in crisis conditions. *Bulletin of Poltava State Agrarian University (Series “Economics, Management and Finance”)*. 2024. Vol. 2. ss. 74-79.

4. Kakurinov K. V., Chernikova N. M., Dolyna R. M. Digital technologies in the management of marketing activities of the enterprise. *Bulletin of the Poltava State Agrarian University (Series “Economics, Management and Finance”)*. 2024. Vol. 2. ss. 36-43.

5. Makhmudov Kh. Z., Polishchuk O. Yu. Innovative technologies as the basis for sustainable development and increasing the competitiveness of the agro-processing industry of Ukraine. *Bulletin of the Poltava State Agrarian University (Series “Economics, Management and Finance”)*. 2024. Vol. 2. ss. 67-73.

6. Tereshchenko I. O., Buryak O. M. Assessment and improvement of marketing and sales policy of agricultural enterprises. *Bulletin of the Poltava State Agrarian University (Series “Economics, Management and Finance”)*. 2024. Vol. 1. ss. 28-35.

7. Bahan N. Economic, social and environmental features of use land resources in Ukraine and world. *Green, Blue&Digital Economy Journal*. Vol. 2 No. 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2021. pp. 10–16.

8. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. pp. 129-135.

9. Kulinich T., Berezina L., Bahan N., Vashchenko I., Huriievskia V. Application of project management: lean technologies and saving manufacturing (aspects of management and public administration). *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21 No. 5. 2021. pp. 57–68.

10. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. pp. 12–19.

УДК 340.13

DOI 10.60022/2(1)-14S

Воронянський Олександр Володимирович

кандидат історичних наук, професор, професор кафедри
ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет, Україна

Voronyanskyi Oleksandr

PhD in History, Professor

Professor of the Department of Philosophy of Human Communication and
Social-Humanitarian Disciplines, UNESCO Chair

State Biotechnological University, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4926-8887

ДИНАМІКА ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЇЇ СУБ'ЄКТІВ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю перегляду традиційного розуміння права як сукупності фіксованих норм та його аналізу в контексті реальних соціальних відносин. В умовах політичних та економічних трансформацій українського суспільства право виступає не лише регулятором, а й інструментом боротьби між суб'єктами, які намагаються вплинути на його зміст.

У статті використано комплексний підхід до аналізу правових норм, що поєднує нормативно-правову, соціологічну та політико-правову методології. Метою статті є дослідження взаємозв'язку між правовими нормами та соціальними відносинами, а також визначення механізмів, через які право адаптується до змін у суспільстві.

Правова система розглядається як динамічний механізм реалізації інтересів соціальних груп відповідно до можливостей, зумовлених балансом їх потенціалів. Автор доводить, що право не слід розглядати лише як сукупність закріплених у законодавстві норм, а передусім як систему реальних соціальних відносин, що формуються в результаті конкурентної боротьби акторів за реалізацію власних інтересів. Показано, як конкретні законодавчі акти України демонструють використання права у якості інструменту перерозподілу. Акцентовано увагу на необхідності гнучкості правової системи. Автор аналізує механізми її адаптації до політичних та економічних криз, розглядаючи три сценарії: реформу, радикальну трансформацію та правовий колапс.

Обґрунтовано необхідність створення гнучкої правової системи, здатної забезпечити баланс інтересів, запобігти узурпації правового простору та посилити механізми захисту прав громадян. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання з урахуванням соціальної динаміки.

Ключові слова: правотворчий процес, політико-правова інституціоналізація, баланс потенціалів акторів політичної конкуренції.

DYNAMICS OF LAW IN THE CONTEXT OF POLITICAL COMPETITION AND RESOURCE POTENTIAL OF ITS SUBJECTS

Abstract. The relevance of this study is determined by the need to reconsider the traditional understanding of law as a set of fixed norms and to analyze it in the context of real social relations. In the conditions of political and economic transformations in Ukrainian society, law functions not only as a regulatory mechanism but also as a tool of struggle among various actors seeking to influence its content.

This article employs a comprehensive approach to the analysis of legal norms, integrating normative-legal, sociological, and politico-legal methodologies. The study aims to examine the interrelation between legal norms and social relations and to identify the mechanisms through which law adapts to societal changes.

The legal system is conceptualized as a dynamic mechanism for the realization of social group interests in accordance with the balance of their resource potential. The author argues that law should not be perceived merely as a codified system of norms but primarily as a structure of real social relations that emerge through the competitive struggle of actors striving to advance their interests. The study demonstrates how specific legislative acts in Ukraine illustrate the instrumental use of law as a means of redistributing power and resources among political and economic groups. Particular attention is given to the necessity of legal system flexibility in response to social and political transformations. The author analyzes adaptation mechanisms of the legal system under political and economic crises, considering three possible scenarios: reform, radical transformation, and legal collapse.

The study substantiates the need to establish a flexible legal system capable of maintaining a balance of interests,

preventing the usurpation of the legal domain, and enhancing mechanisms for the protection of citizens' rights. The article proposes recommendations for improving legal regulation by taking into account social dynamics.

Keywords: *law-making process, politico-legal institutionalization, balance of actor potential in political competition.*

Постановка проблеми. Сучасна правова наука продовжує шукати відповідь на фундаментальне питання: що є першоджерелом права та яким чином воно змінюється? Домінуючі формально-юридичні концепції, що пояснюють походження норм права через волевиявлення законодавця чи рішення більшості громадян, не дають вичерпного пояснення цьому феномену. Адже право не існує у вакуумі — воно є результатом складної взаємодії соціальних груп, що ведуть боротьбу за збереження або розширення свого впливу та доступу до суспільних ресурсів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема походження права є однією з центральних у правознавстві, оскільки від її розв'язання залежить як розуміння сутності самого права, так і його функціонування в суспільстві. Упродовж історії правової думки сформувалося кілька основних концепцій, що пояснюють виникнення правових норм та механізмів їхньої легітимації. Кожен із цих підходів має своїх прихильників, які по-різному інтерпретують роль держави, суспільства, економіки та волі суб'єкта у формуванні правової системи.

Одним із найдавніших є природно-правовий підхід, який розглядає право як об'єктивно існуючу категорію, що випливає з природи людини та універсальних моральних принципів. Ця концепція бере свій початок ще з античної філософії, зокрема з поглядів Арістотеля та Цицерона, які вважали, що право існує незалежно від держави та має бути співвіднесеним із вищими принципами справедливості. У Новий час цю традицію розвивали Гуго Гроцій, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Іммануїл Кант. В Україні природно-правова школа отримала розвиток у працях Богдана Кістяківського, Сергія Дністрянського та Михайла Козюбри, які акцентували увагу на зв'язку права з моральними нормами та принципом верховенства права.

Протилежну позицію займає позитивістський підхід, який ототожнює право із сукупністю норм, встановлених і санкціонованих державою. Витоки цього підходу можна знайти у працях Томаса Гоббса та Джеремі Бентама, які вважали, що право є продуктом волі суверена та не потребує виправдання з позицій моралі. У XIX столітті цю концепцію розвинув Джон Остін, який сформулював ідею права як наказу, забезпеченого примусовою силою держави. У XX столітті Ганс Кельзен запропонував «чисту теорію права», згідно з якою правова система є автономною та логічно впорядкованою ієрархією норм, що походять від основної норми (Grundnorm). В Україні правовий позитивізм відображений у працях Володимира Селіванова та Петра Рабіновича, які розглядали право як інструмент регулювання суспільних відносин через нормативно-правові акти.

Історична школа права, заснована Фрідріхом Карлом фон Савіньї, наголошувала на тому, що право є продуктом історичного розвитку народу, його звичаїв і традицій, а не результатом раціонального конструювання законодавця. Представники цього напрямку, серед яких Георг Фрідріх Пухта, вважали, що правові норми формуються природним шляхом у процесі еволюції суспільства. В Україні історична школа знайшла відображення в дослідженнях Михайла Грушевського, який аналізував розвиток українського звичаєвого права, та Сергія Кульчицького, що досліджував історичні корені національної правової традиції.

Соціологічний підхід до права, що сформувався на початку XX століття, акцентує увагу на фактичному функціонуванні правових норм у суспільстві. На відміну від позитивістів, соціологічна школа вважає, що право — це не просто сукупність формальних норм, а жива система соціальних відносин, що реалізуються у поведінці людей. Одним із засновників цього напрямку був Євген Ерліх, який розглядав «живе право» як сукупність соціальних практик, що існують незалежно від держави. В Україні соціологічна школа права розвивалася у працях Олександра Скакуна, Володимира Буткевича та Миколи Козюбри, які підкреслювали значення правозастосовної практики та соціальних комунікацій у правотворенні.

Економічний детермінізм, що базується на марксистській теорії, пояснює походження права через економічні відносини та класову боротьбу. Карл Маркс та Фрідріх Енгельс вважали право надбудовою, що відображає інтереси панівного класу та слугує засобом збереження його домінування. У XX столітті цю концепцію розвивали радянські правознавці, серед яких Євген Пашуканіс, який наголошував, що право є формою закріплення товарно-грошових відносин. В Україні марксистсько-ленінська традиція була домінуючою у радянський період, однак у сучасних умовах цей підхід зазнав критики як надмірно редукціоністський.

Таким чином, сучасна правова наука має широкий спектр теоретичних підходів до пояснення походження права. Кожен із них відображає певний аспект цього складного феномену, проте жоден не є вичерпним.

У традиційних підходах до праворозуміння домінує нормативістський підхід, згідно з яким норма права є результатом свідомої волі законодавчого органу. Однак, такий підхід не враховує соціальні передумови, що визначають реальну дієвість правових норм та їхню змінюваність. У постіндустріальному суспільстві, де значна частина громадян дистанціюється від політичного процесу, а владні рішення ухвалюються меншістю, формальне закріплення норм часто не відповідає фактичному балансу сил у суспільстві.

Право є не лише системою фіксованих норм, а й механізмом соціальної взаємодії, що відображає баланс

інтересів між суб'єктами, здатними впливати на владно-правовий порядок. У цьому контексті юридичні норми виконують роль стабілізатора, що регулює доступ до ресурсів та влади. Держава, як ключовий інструмент правового регулювання, водночас виступає і ареною політичної конкуренції, у межах якої відбувається боротьба за контроль над суспільними ресурсами.

Таким чином, правові системи еволюціонують не лише через законодавчі процеси, а й під впливом динаміки політичної боротьби. Це вимагає нового підходу до аналізу змінюваності права, що враховуватиме взаємодію соціальних груп, рівень їхнього ресурсного потенціалу та механізми політичної конкуренції.

Метою цього дослідження є аналіз права як динамічного феномену, що визначається балансом потенціалів основних акторів політичної взаємодії, а не лише законодавчими процедурами. Дослідження ґрунтується на методології історико-компаративного аналізу, системного підходу та аналізу балансу ресурсних потенціалів суб'єктів конкурентної боротьби та доступу до владних позицій, які надають можливість генерувати правове поле..

Результати аналізу дозволять глибше зрозуміти правові механізми, що визначають баланс влади у суспільстві, та розширити уявлення про змінюваність правових норм у контексті політичної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Традиційно в юридичній науці існує уявлення про те, що право створюється виключно законодавчим органом, який ухвалює нормативно-правові акти, що набувають обов'язкової сили. Проте такий формально-юридичний підхід має суттєві обмеження. Законодавчий орган виконує радше функцію фіксатора вже існуючих соціальних норм, ніж їхнього першоджерела. Адже законодавче закріплення норм, які не мають відповідного соціального підґрунтя та підтримки, не впливає на реальну правозастосовну практику. Дослідження вказують, що закон може впливати на соціальні норми лише тоді, коли він сприймається як легітимний, справедливий і близький до вже існуючих соціальних норм [1]. Це пояснює, чому законодавчі ініціативи, запроваджені зверху центральними органами влади, часто неефективні у зміні соціальних норм та поведінки.

Формальна юридична фіксація норм без належного суспільного сприйняття призводить до їхньої юридичної нікчемності. Якщо правові приписи не відповідають реальним соціальним відносинам, вони залишаються декларативними, а механізми їх реалізації не працюють. Така ситуація є характерною для періодів політичних криз або змін у суспільних відносинах, коли правові акти ухвалюються, але не виконуються через відсутність соціальної підтримки.

Популярна теорія походження права, що базується на концепції демократичного волевиявлення громадян, також не витримує критики в сучасних умовах. Вона ґрунтується на припущенні, що правові норми ухвалюються представниками народу, яких обирає більшість громадян, однак цей механізм працює дедалі менш ефективно в умовах постіндустріального суспільства. Останні десятиліття демонструють тенденцію до зниження рівня електоральної участі, особливо в демократичних країнах, де явка виборців нерідко опускається значно нижче за 50% [2]. Це зумовлено явищами політичного абсентеїзму та атомізації суспільства, що підриває легітимність прийнятих правових норм спостерігається зростаюча апатія та дезінтеграція суспільства, що є результатом цілеспрямованої стратегії уряду щодо контролю та придушення громадянського суспільства, а також глибокої недовіри до інституцій, включаючи сам уряд. Це призводить до критичного зниження здатності основної маси населення до довгострокової колективної взаємодії — як на підтримку, так і проти уряду. Виборчі системи також сприяють ситуації, коли реальні правові рішення ухвалює меншість, оскільки більшість представницьких мандатів розподіляється за принципом відносної більшості голосів, що значно знижує демократичний характер формування правових норм. Ці аспекти вказують на необхідність переосмислення традиційних формально-юридичних уявлень про походження права та звернення до ширших соціологічних і політико-правових підходів до його генези.

Альтернативний підхід до розуміння походження права у рамках концепції балансу ресурсних потенціалів акторів конкурентної боротьби за владні позиції полягає в тому, що право не є лише результатом формальних волевиявлень держави або громадян, а є соціальним механізмом, що утримує певний баланс сил між різними суб'єктами суспільства. У цьому контексті право розглядається як інструмент збереження владного статусу певних соціальних груп або індивідів. Цей підхід дозволяє зрозуміти право не лише як набір формальних норм, а як елемент соціальної структури, що забезпечує стабільність і порядок у суспільстві через закріплення та підтримку існуючих відносин влади.

Правові норми, за цією концепцією, мають функцію закріплення балансу сил між суб'єктами, що перебувають у різних соціальних та економічних положеннях. У цьому випадку вони не тільки регулюють поведінку людей, а й виконують роль інструментів, які допомагають утримувати соціальну ієрархію та зміцнюють інтереси домінуючих груп. Таким чином, право є не тільки регулятором відносин, а й способом узаконення певної соціальної нерівності, забезпечення доступу до ресурсів і влади для певних суб'єктів.

Сутність права у цьому контексті полягає в тому, щоб забезпечити стабільність суспільних відносин шляхом впорядкування і підтримки статусу суб'єктів, що володіють певними соціальними, економічними або політичними ресурсами. Право, таким чином, функціонує як механізм, що не лише врегульовує відносини між людьми, а й зміцнює владу тих, хто вже має значний вплив у суспільстві. Цей підхід дозволяє подивитись на право

як на динамічний соціальний процес, який визначається взаємодією сил у суспільстві і постійно адаптується до змін у розподілі влади і ресурсів.

Суб'єктність є ключовою характеристикою права, оскільки без суб'єкта, який володіє владою та інтересами, право не може існувати. Право виникає лише тоді, коли певний суб'єкт виражає свою волю і має інтереси, що потребують правового регулювання. Таким чином, право не є самоціллю, а лише інструментом для реалізації інтересів і волі певних соціальних груп чи індивідів, що перебувають на чолі владних структур.

Важливо відзначити, що такі організації, як держава, корпорації чи релігійні установи, хоча й часто розглядаються як суб'єкти права, насправді не генерують власну волю, а лише виконують функцію забезпечення реалізації волі тих, хто ними керує. Держава, наприклад, виступає як інституційний механізм, через який реалізується воля тих соціальних груп, які здатні зайняти позиції влади. У цьому сенсі ці організації є засобами для здійснення правових рішень, а не самостійними суб'єктами права. Реальну волю і політичні інтереси виражають саме індивіди або організовані групи, які мають відповідні ресурси та можливості для контролю над цими інституціями.

Взаємозв'язок між правом і владою є безпосереднім, оскільки право виникає тільки тоді, коли існує воля суб'єкта, який має достатню владу для її реалізації. Ця воля може бути виражена у вигляді певних правових норм або актів, які служать для досягнення певних соціальних чи політичних цілей. Усі правові акти в кінцевому рахунку служать для підтримки соціальних відносин, які забезпечують певну форму влади і контролю. Отже, право не є просто сукупністю абстрактних норм, а функціонує як конкретний механізм реалізації владних відносин між соціальними групами. Тому лише тоді, коли воля суб'єкта підтримується відповідною соціальною, економічною або політичною силою, право має ефективність і реальний вплив на суспільні відносини.

Таким чином, суб'єктність є основою для існування права, оскільки без відповідного суб'єкта, який має політичні, економічні або інші ресурси для реалізації своїх волевиявлень, правова система втрачає свою дієвість. Право, таким чином, є результатом взаємодії суб'єктів з різними обсягами ресурсного забезпечення, що прагнуть підтримати своє становище в суспільстві через нормативно-правові акти, які відображають їхні інтереси та волю.

Політична конкуренція є важливим чинником еволюції правових норм, оскільки в її межах відбувається постійна боротьба за ресурси та владу між різними соціальними групами та інститутами. У цьому контексті ключовою є асиметрія потенціалів суб'єктів, що визначає домінування одних над іншими. У суспільствах з високим рівнем соціальної нерівності домінування певних груп над іншими може відбуватися не через формальне закріплення правових норм, а через використання прямої сили або економічного ресурсу.

Панування, тобто здатність однієї групи або індивіда встановлювати контроль над іншими, є природною альтернативою правовому закріпленню. В таких умовах, коли одна сторона має значну перевагу в ресурсах чи соціальному статусі, не завжди є потреба в формальному інституційному закріпленні правових норм. У деяких випадках домінування здійснюється через пряме застосування сили або контролю над економічними ресурсами, що дозволяє утримувати стабільність і порядок без необхідності застосування формального права.

Проте із розвитком суспільства, де зростає рівень конкуренції за доступ до обмежених ресурсів, пряме домінування стає не тільки морально та етично неприйнятним, але й критично витратним. Постійні конфлікти та насильницькі протистояння вимагають великих витрат на підтримку влади, що знижує ефективність і стабільність домінуючих груп. У таких умовах виникає необхідність у правовому регулюванні, яке дозволяє забезпечити сталість соціального порядку без потреби в постійному застосуванні сили.

Інституційне закріплення формально-правових норм стає важливим механізмом збереження стабільності в умовах політичної конкуренції, оскільки воно дозволяє врегулювати відносини між суб'єктами на основі певних норм і правил, зменшуючи потребу в насильстві та конфліктах. Це дає можливість зберігати баланс сил, що у свою чергу знижує соціальну напругу і підтримує соціальну згуртованість.

Таким чином, формальне право стає необхідним там, де пряме домінування виявляється надто витратним, а соціальна та політична конкуренція змушує сторони шукати більш ефективні способи врегулювання своїх відносин. Правовий механізм дозволяє легітимізувати соціальні і політичні процеси, надаючи стабільність, яка зменшує необхідність у застосуванні прямої сили для досягнення політичних та економічних цілей.

Політична конкуренція є невід'ємною складовою процесу правотворення. У суспільствах, де відсутній один абсолютний домінуючий суб'єкт, баланс сил між різними соціальними групами змушує учасників політичної боротьби встановлювати правила взаємодії, які унеможливають повне знищення опонентів. У цьому контексті право виступає механізмом врівноваження суперечливих інтересів.

Конкуренція за владу неминує тягне за собою необхідність інституціоналізації певних норм, які гарантують учасникам політичного процесу мінімальні гарантії безпеки та збереження їхнього статусу у випадку тимчасової втрати владних позицій. Таким чином, правові норми є не просто зовнішньою регулятивною системою, а способом досягнення рівноваги між різними суб'єктами владних відносин.

У цьому сенсі, щораз коли змінюється баланс ресурсів і можливостей між політичними гравцями, відбувається еволюція правових норм. Нові правила встановлюються не як результат абстрактного волевиявлення суспільства чи ідеологічних уявлень, а як наслідок перерозподілу впливу між конкуруючими суб'єктами.

Оскільки право є не статичним феноменом, а змінюваним механізмом соціального регулювання, його структура визначається не лише формальними законодавчими актами, а й розподілом ресурсів між групами, які можуть претендувати на політичну й економічну владу.

Еволюція правової системи в будь-якому суспільстві залежить від динаміки політичної боротьби та конкуренції за ресурси. Коли певні соціальні групи втрачають економічну силу або можливість впливати на адміністративні механізми, їхні правові привілеї поступово зникають або нівелюються. Навпаки, суб'єкти, які здобувають домінуюче становище, встановлюють нові правила, що відповідають їхнім інтересам.

Змінюваність права також пояснюється тим, що жодна група не може утримувати повний контроль над соціальними ресурсами безкінечно. Перманентна боротьба за доступ до владних важелів породжує циклічність у формуванні правових норм, які щоразу адаптуються до нового балансу сил у суспільстві.

Таким чином, право слід розглядати не лише як систему нормативних приписів, а як механізм динамічного регулювання соціальних відносин, який забезпечує підтримку балансу між акторами політичного процесу.

Легітимність правових норм не є заданою властивістю, що автоматично виникає з їхнього формального закріплення. Вона формується в результаті взаємодії суб'єктів, які або визнають, або заперечують встановлені правила. Саме тому право виступає не лише як сукупність норм, але і як інструмент забезпечення стабільності соціального порядку.

В основі правової легітимності лежить баланс інтересів між різними групами суспільства. Норми, що відображають реальний розподіл влади та ресурсів, мають більшу ймовірність бути сприйнятими як легітимні. Натомість норми, які ігнорують актуальну соціальну структуру, стикаються з опором або залишаються декларативними.

З цієї точки зору право не є чимось суто юридичним або абстрактним – це механізм узгодження та стабілізації суспільних відносин. Воно забезпечує передбачуваність поведінки, встановлює правила взаємодії та зменшує рівень соціальної напруги, що особливо важливо в умовах політичної нестабільності.

Будь-яка правова система є результатом компромісу між різними суспільними силами. Жодна група не здатна нав'язати свої правила без урахування опору інших акторів. Відтак, навіть у найбільш централізованих політичних системах право відображає певний баланс сил, а не односторонню волю домінуючої еліти.

Це особливо помітно у випадках, коли правові норми змінюються внаслідок політичних криз або революцій. Навіть після приходу до влади нових суб'єктів вони змушені зважати на попередні соціальні структури та їхню здатність чинити опір. Саме тому багато радикальних реформ зазнають модифікації або поступово адаптуються до старих соціальних реалій.

З іншого боку, стабільні правові системи формуються шляхом поступових змін, які мінімізують соціальні потрясіння. Успішні правові реформи зазвичай є результатом тривалого процесу переговорів між ключовими політичними, економічними та соціальними гравцями. Це підтверджує тезу про те, що право – це не тільки набір приписів, але й динамічний механізм соціального балансу.

Окрім офіційно закріплених норм, значну роль у регулюванні суспільних відносин відіграють неформальні правові механізми. Звичайне право, корпоративні кодекси, моральні норми та негласні соціальні угоди нерідко мають не менший вплив, ніж формально прийняті закони.

Ці неформальні механізми є особливо важливими у суспільствах з низьким рівнем правової культури або слабкими державними інститутами. Вони виконують стабілізаційну функцію там, де офіційні правові механізми не працюють належним чином. Саме тому ефективне право – це не лише система норм, а й мережа взаємодій, що включає як формальні, так і неформальні регулятори суспільної поведінки.

Таким чином, право виступає не стільки набором статичних правил, скільки засобом стабілізації соціального порядку, що забезпечує баланс між різними суспільними силами.

Право не є нейтральною системою правил, що діє поза суспільними протиріччями. Воно виступає ареною боротьби між різними групами, кожна з яких прагне закріпити свої інтереси у правовій площині.

Конфліктність права проявляється на кількох рівнях:

- політичний рівень: різні політичні сили використовують правові механізми для утвердження свого домінування. Законотворчий процес нерідко відображає не стільки суспільну волю, скільки інтереси правлячої еліти, яка ухвалює вигідні для себе норми;
- економічний рівень: бізнес-структури намагаються впливати на правотворчість через лобіювання, що призводить до створення норм, вигідних окремим корпораціям, а не суспільству в цілому;
- соціальний рівень: боротьба за права людини, гендерну рівність чи соціальну справедливість відбувається саме через юридичні механізми, що змушує право постійно змінюватися.

Таким чином, правові норми є результатом боротьби між різними суб'єктами, і їхня стабільність не означає відсутності конфлікту, а лише тимчасову рівновагу між протилежними інтересами.

Попри свою формальну закріпленість, право не є статичним. Його здатність до адаптації визначає ефективність правової системи. Гнучкість права значною мірою залежить від динаміки балансу сил між соціальними суб'єктами, які змагаються за закріплення своїх інтересів у правовій системі. Зміна цього балансу, тобто послаблення чи посилення певних груп, безпосередньо впливає на трансформацію правових норм. Це

може проявлятися як у втраті чинності деякими законами, так і в ухваленні нових, що відображають нові реалії соціальних відносин. Наприклад, у 2009 році був прийнятий Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [3]. Цей закон визначає правові, організаційні та фінансові засади регулювання відносин, що виникають у процесі відчуження земельних ділянок та житла, які знаходяться у приватній власності, у позасудовому порядку. Хоча закон формально був спрямований на забезпечення суспільних інтересів, на практиці його положення використовувалися для вилучення земель на користь приватних забудовників, що викликало критику з боку громадськості. 16 січня 2014 року Верховна Рада України ухвалила низку законів, які суттєво обмежували права громадян, зокрема право на мирні зібрання та свободу слова [4; 5; 6]. Ці закони були прийняті з порушенням процедур та викликали значне обурення в суспільстві. Згодом вони були скасовані під тиском громадськості та міжнародної спільноти. У лютому 2025 року в контексті боротьби зі старим олігархатом був введений у дію Указ Президента України [7], який надавав право РНБО у позасудовому порядку блокувати активи політично значимих бізнесменів. Порушують конституційні норми і положення закону про примусове відчуження земельних ділянок в Ужгородському районі Закарпаття [8], який став особливо привабливою для отримання рентного доходу територією в умовах військової агресії РФ.

У сучасних політичних системах нерідко спостерігається явище, коли зміни правових норм відбуваються під впливом політичного тиску з боку груп, які мають високий потенціал ресурсного забезпечення. Такі зміни можуть спричиняти правові колізії, особливо якщо вони стосуються конституційних норм. Аналіз окремих європейських країн та Сполучених Штатів Америки демонструє різноманітні приклади такого явища, які потребують ґрунтовного дослідження та правової оцінки. Одним із найбільш показових прикладів є випадок у Австрії в 1929 році, коли виконавча влада здійснила розпуск складу Конституційного Суду, призначеного парламентом, та сформувала новий склад суддів, лояльних до уряду. Таке втручання стало можливим через значний політичний тиск та концентрацію влади в руках виконавчої гілки. Правова колізія виникла через порушення принципу незалежності судової влади, що, на думку Ганса Кельзена, спричинило поступову еволюцію політичної системи до авторитаризму, що завершилося анексією Австрії нацистською Німеччиною [9].

Подібні процеси спостерігалися і в Польщі у 2015-2016 роках, коли правляча партія намагалася обмежити повноваження Конституційного Трибуналу, змінюючи процедури його діяльності. Такі дії були вмотивовані прагненням до централізації влади та політичного контролю над судовою системою. Втручання у конституційну юрисдикцію призвело до гострих політичних та правових дебатів як на національному, так і на міжнародному рівні. Незалежні правозахисні організації та експерти звертали увагу на ризики підриву принципу верховенства права та загрози демократії [10; 11].

У Сполучених Штатах Америки також існують приклади впливу потужних політичних акторів на правову систему. Зокрема, рішення Верховного суду США у справі «Marbury v. Madison» (1803) надало суду прецедентне право визнавати акти Конгресу неконституційними, що, хоча й мало на меті утвердження принципу судового контролю, фактично призвело до збільшення впливу на політичні процеси через механізм судової влади [12].

Таким чином, розглянуті випадки демонструють, що політичний тиск з боку груп з високим ресурсним потенціалом може призводити до зміни правових норм або їх тлумачення.

Адаптивність формального права перш за все забезпечує його життєздатність. У суспільствах, де нормативно-правове закріплення суспільних відносин не встигає адаптуватися до змін у балансі сил значимих соціальних суб'єктів, воно втрачає легітимність, що може призвести до його ігнорування або навіть правового нігілізму.

Історично правові системи зазнають найбільш суттєвих змін у періоди криз. Політичні, економічні або соціальні потрясіння змушують переглядати існуючі правові норми, що може призвести як до їхньої еволюції, так і до повного оновлення правового порядку.

Кризи створюють кілька сценаріїв розвитку права:

- реформа: поступове оновлення правових норм відповідно до нових соціальних реалій (наприклад, модернізація законодавства після революцій);
- революційна трансформація: радикальна зміна правової системи, що нерідко супроводжується демонтажем старих юридичних інститутів;
- правовий колапс: ситуація, коли формальне право втрачає свою дієвість, а суспільство повертається до неформальних способів регулювання відносин (зокрема, в умовах воєн чи соціального хаосу).

Таким чином, право не лише відображає існуючий баланс сил у суспільстві, а й слугує засобом його трансформації, реагуючи на соціальні виклики та перерозподіл влади між суб'єктами.

Конкуренція між соціальними групами є ключовим фактором еволюції права. Саме ця боротьба визначає зміну нормативної бази, оскільки правові норми формуються як відображення співвідношення сил між суб'єктами. Динамічний характер правової системи пояснюється тим, що кожен етап соціально-політичного розвитку супроводжується новим балансом інтересів, що тимчасово стабілізується у формальних правових нормах. Однак, цей баланс завжди залишається нестійким, оскільки групи впливу продовжують боротьбу за

корекцію правового поля відповідно до своїх інтересів.

Формальне право є не стільки продуктом універсальних принципів, скільки відображенням досягнутої рівноваги між різними конкуруючими суб'єктами. Саме тому зміни в балансі сил, наприклад, внаслідок політичних трансформацій або економічних криз, неминуче ведуть до перегляду правових норм. У цьому контексті державна влада виконує функцію інструменту узаконення та стабілізації тимчасових компромісів.

Держава є центральним об'єктом боротьби за ресурси, оскільки через механізми адміністративного перерозподілу вона здійснює вторинний розподіл економічних благ. У ситуаціях соціальної нестабільності цей механізм використовується як засіб компенсації дисбалансів, що виникають у процесі розподілу суспільних благ між групами впливу.

Розподіл ресурсів державою нерідко спрямований не на досягнення загального блага, а на зміцнення позицій окремих елітних груп. Завдяки контролю над адміністративними механізмами певні політичні або економічні актори отримують можливість перерозподілу суспільних ресурсів на свою користь, що фактично закріплює їхні владні позиції. Таким чином, держава стає не лише регулятором, а й інструментом реалізації групових інтересів.

У цьому контексті корупція є не аномалією, а природним механізмом функціонування владного перерозподілу. Оскільки економічний вплив безпосередньо пов'язаний із політичними можливостями, боротьба за контроль над державним апаратом є боротьбою за "владну ренту" — тобто за можливість спрямовувати адміністративні ресурси у власних інтересах.

Корупційні механізми дозволяють перерозподіл ресурсів у спосіб, що офіційно не передбачений правовими нормами, але фактично зумовлює зміни в політичній і правовій системах. У результаті найбільш значущі акти правотворення відображають не загальні суспільні потреби, а узгоджені інтереси вузьких владних груп.

Конституція у більшості держав є не лише декларативним документом, а й інструментом закріплення політичних компромісів. Норми, що формально проголошують права та свободи, насправді є результатом угод між ключовими політичними суб'єктами, що прагнуть мінімізувати ризики конфліктів та витрати на політичну боротьбу. Закріплення певних прав у конституційному порядку є способом створення механізмів стримування між групами впливу. Так, імунітети, право власності та доступ до ресурсів можуть бути не стільки універсальними принципами, скільки частиною пакту між політичними гравцями, який визначає правила розподілу влади та ресурсів у конкретний історичний момент.

Хоча верховенство права вважається ключовим принципом демократичної правової системи, його дія має певні межі. На практиці правові гарантії працюють ефективно лише щодо суб'єктів, які володіють достатнім рівнем впливу для їх забезпечення. Політично значущі групи отримують максимальні правові гарантії, тоді як маргіналізовані суб'єкти можуть втрачати їх внаслідок втрати соціального чи політичного статусу.

У ситуаціях, коли суб'єкт втрачає можливість впливати на політичні процеси, він фактично позбавляється дієвих правових гарантій. Це особливо помітно в контексті політичних репресій, економічного переділу або змін у владній конфігурації. Таким чином, ефективність верховенства права визначається не стільки формальними нормами, скільки реальною позицією суб'єкта в структурі соціально-правових відносин.

Висновки. Аналіз походження права та його еволюції показує, що традиційні формально-юридичні підходи не здатні повною мірою пояснити складність і динамічність правових норм у сучасному суспільстві. Право, як засіб регулювання суспільних відносин, не є лише результатом волевиявлення законодавчих органів або демократичного процесу. На його становлення і функціонування значний вплив має баланс сил між соціальними суб'єктами, що в свою чергу обумовлює зміни в правовій системі.

Зміни в соціальному ландшафті, такі як зміна економічних, політичних і соціальних умов, тягнуть за собою коригування правових норм. Ці зміни можуть бути як результатом офіційних правових актів, так і фактичної зміни в політичному балансі, де неформальне право та звичаї часто стають важливими інструментами реалізації інтересів владних груп.

Найважливішим механізмом, що впливає на змінюваність права, є конкуренція між різними соціальними групами, яка забезпечує динаміку правового процесу. Право стає результатом тимчасової рівноваги між цими групами, що прагнуть досягти своїх інтересів у процесі боротьби за ресурси та владу.

Держава, як головний інститут публічної влади, виступає не тільки як суб'єкт, що приймає закони, але і як об'єкт боротьби за владну ренту. Її роль у розподілі ресурсів та вплив на соціальні відносини ставить питання про значення адміністративного перерозподілу як інструменту компенсації соціальної нестабільності. Однак, цей процес часто супроводжується корупцією, що, у свою чергу, визначає взаємозв'язок економічного і владного впливу на правові системи.

Конституційні гарантії та правові норми, які закріплюються в основних законах, здебільшого є результатом політичних угод між сильними соціальними суб'єктами. При цьому, ці гарантії мають реальний ефект лише для тих суб'єктів, які мають політичну значущість. Для менш значущих груп права можуть залишатися лише деклараціями, що не мають практичного впливу на їхні інтереси. Втрата політичної суб'єктності спричиняє і втрату ефективних правових гарантій.

Таким чином, правова система не є статичним набором норм, а постійно змінюється в залежності від

еволюції соціальних відносин, балансу сил і політичної конкуренції. Розуміння цього процесу дозволяє глибше вивчити механізми правотворення і застосування права в сучасному світі.

Подальші дослідження в галузі генези права та його еволюції можуть сприяти глибшому розумінню не тільки теоретичних аспектів права, але й його реального функціонування в суспільстві. Однією з основних перспектив є аналіз взаємодії між формальним і неформальним правом, оскільки в реальному світі часто відбувається перекриття між ними. Вивчення того, як звичаєве право, практики та норми, що виникають поза межами офіційної правової системи, можуть формувати соціальну реальність, є важливим напрямом для подальших досліджень.

Іншим важливим напрямом є дослідження зміни балансу сил між соціальними групами та його вплив на формування правових норм. Цей процес є надзвичайно важливим для розуміння того, як правові системи адаптуються до змін у політичному та економічному ландшафті, і які фактори визначають динаміку цих змін. Зокрема, подальше дослідження політичної конкуренції та її впливу на процес правотворення може дати нові підходи до вивчення змін у правовій системі.

Також варто звернути увагу на механізми адміністративного перерозподілу ресурсів і роль держави як об'єкта боротьби за владну ренту. Дослідження цього аспекту може допомогти глибше зрозуміти, як саме влада контролює ресурси та які механізми забезпечують перерозподіл їх між різними соціальними групами, що, в свою чергу, має безпосередній вплив на правові норми і їх застосування.

Особливу увагу слід приділити аналізу конституційних гарантій і їх реального змісту в умовах політичних компромісів. Це дозволить виявити обмеження верховенства права і зрозуміти, які гарантії працюють лише для значущих соціальних акторів і чому менш значущі групи часто не мають доступу до реальних правових механізмів.

Загалом, подальші дослідження в цій галузі повинні сприяти кращому розумінню того, як право функціонує не лише як формальний механізм регулювання, але й як інструмент соціального управління в умовах постійних змін у суспільних відносинах.

Література

1. Bicchieri C. Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms. Oxford: Oxford University Press, 2016. 264 с.
2. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA). Global Report on the State of Democracy 2023. International IDEA, 2023. 50 с.
3. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 1, ст. 2.
4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: Закон України №721-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18> (дата звернення: 27.02.2025).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження: Закон України №722-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-18> (дата звернення: 27.02.2025).
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України №723-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-18> (дата звернення: 27.02.2025).
7. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року, введене в дію Указом Президента України № 109/2021 від 23 березня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109/2021> (дата звернення: 27.02.2025).
8. Закон України № 9549 від 25 березня 2025 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей примусового відчуження земельних ділянок, іншого нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного стану для розміщення об'єктів оборонно-промислового комплексу та об'єктів інфраструктури в Ужгородському районі Закарпатської області». Відомості Верховної Ради України, 2025, №12, ст. 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9549> (дата звернення: 03.03.2025).
9. Конституційна юрисдикція в умовах європейської моделі конституціоналізму: монографія / за ред. Г. Кельзена. К.: Наукове вид-во, 2020. 345 с. URL: <https://www.academia.edu/37634298> (дата звернення: 03.03.2025).
10. Конституційна юрисдикція в умовах європейської моделі конституціоналізму: монографія / за ред. Г. Кельзена. К.: Наукове вид-во, 2020. 345 с. URL: <https://www.academia.edu/37634298> (дата звернення: 03.03.2025).
11. «Конституційна криза в Польщі триває» // Український часопис конституційного права. 2016. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2016/konstytutsiina-kryza-polshchi-tryvaie/> (дата звернення: 03.03.2025).
12. «Marbury v. Madison, the case that established the courts' power to review the law, explained» // Associated Press. 12 лютого 2025. URL: <https://apnews.com/article/81281e29b46b409984dc5a2e0cf7a06c> (дата звернення: 03.03.2025).

References

1. Bicchieri C. Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms. Oxford: Oxford University Press, 2016. 264 s.
2. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA). Global Report on the State of Democracy 2023. International IDEA, 2023. 50 s.
3. Pro vidchuzhennia zemelnykh dilianok, inshykh ob'ektiv nerukhomoho maina, shcho na nykh rozmishcheni, yaki перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чий з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2010, № 1, st. 2.
4. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» ta protsesualnykh zakoniv shchodo dodatkovykh zakhodiv zakhystu bezpeky hromadian: Закон України №721-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18> (accessed February 27, 2025).
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo zaochnoho kryminalnogo provadzhennia: Закон України №722-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-18> (accessed February 27, 2025).
6. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za zaperechennia chiy vypravdannya zlochyniv fashyzmu: Закон України №723-VII від 16.01.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-18> (accessed February 27, 2025).
7. Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy від 19 березня 2021 року, введене в дію Указом Президента України №109/2021 від 23 березня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109/2021> (accessed February 27, 2025).
8. Закон України № 9549 від 25 березня 2025 року «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti prymusovoho vidchuzhennia zemelnykh dilianok, inshoho nerukhomoho maina z motiviv sushpilnoi neobkhdnosti v umovakh voiennoho stanu dla rozmishchennia ob'ektiv oboronno-promyslovoho kompleksu ta ob'ektiv infrastruktury v Uzhhorodskomu raioni Zakarpatskoi oblasti». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2025, №12, st. 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9549> (accessed March 03, 2025).
9. Konstytutsiina yurysdyktsiia v umovakh yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu: monohrafiia / za red. H. Kelzena. K.: Naukove vyd-vo, 2020. 345 s. URL: <https://www.academia.edu/37634298> (accessed March 03, 2025).
10. Konstytutsiina yurysdyktsiia v umovakh yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu: monohrafiia / za red. H. Kelzena. K.: Naukove vyd-vo, 2020. 345 s. URL: <https://www.academia.edu/37634298> (accessed March 03, 2025).
11. «Konstytutsiina kryza v Polshchi tryvaie» // Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2016. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2016/konstytutsiina-kryza-polshchi-tryvaie/> (accessed March 03, 2025).
12. «Marbury v. Madison, the case that established the courts' power to review the law, explained» // Associated Press. 12 liutoho 2025. URL: <https://apnews.com/article/81281e29b46b409984dc5a2e0cf7a06c> (accessed March 03, 2025).